

В честь столітьдесятих роковин уродин Гете.

ГЕЛЕНА і ФАВСТ,

Третій акт другої частини Гетевого „Фавста“.

ПЕРЕКЛАД

Др. Ів. Франко.

МИХАЙЛО КЕРНІЦЬКИЙ
ГІМН. УЧИТ.

ЛЬВІВ, 1899.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

$\frac{i(\kappa)}{r44}$

D I M
Ф P A
H K A

~~1886~~ 1.00

ПЕРЕДМОВА.

Місяць серпень 1899 р. був у Німеччині присвячений пам'яті найбільшого поетичного г'єня нових часів, Йогана Вольфганга Г'ете. Всі німецькі міста, починаючи від Франкфурта на Майні, всі корпорації, редакції, театри, вшанували пам'ять великого поета і великого чоловіка безмежним рядом урочистих обходів, вистав, промов, статей, книг і різнородних публікацій. Та с'вято се не було включно німецьким с'вятом. Г'ете був найбільш універсальним поетом усіх часів; він умів відчутити красу і людськість усюди, де тільки зустрів її, без огляду на мову, костюм і національну за-краску. Бувши одним із творців німецького національного почуття він рівночасно був одним із творців того наскрізь новочасного універсалізму, що обіймає цілий с'віт ідей, чуття і краси, щоб тим сильнійше любити, тим висше піднести своє рідне. От тим то роковини Г'ете були загальним с'вятом людської цивілізації; пам'ять великого г'єня шановано так само щиро на всіх мовах, у всіх освічених краях.

Бажаючи і в нашій мові вшанувати його пам'ять, ми подаємо тут перекладом одну частину з його найбільшого архитвору, з безсмертного „Фавста“. Переклавши першу часть „Фавста“ ще два-цять літ тому назад я кілька разів брав ся перекладати другу, та проби лишали ся невикінченими. Найчастійше я брав ся власне до третього акту другої части, до тої високо-оригінальної клясично-романтичної трагедії про Фавста і привернену до життя Гелену. Тепер я зважив ся переглянути ті давні проби, переробити їх і викінчити, і пускаю їх у с'віт --- також як пробу осплення нашою мовою величнього німецького архитвору.

Друга часть „Фавста“ вважається взагалі твором темним і незрозумілим. Се не зовсім сираведливо. Певна річ, се не є твір популярний, він вимагає у читача деяких відомостей з історії і мітології, деяких пояснень. Але по-за тим, з погляду на композицію цілості, сей твір дуже ясний і прозорий. Його уклад і будова впливає конечно в самого заложеня драми, в самої легенди про Фавста-чародія. В першій часті трагедії, заключаючи контракт з Фавстом, Мефістофель обіцяє йому пробігти з ним „насамперед малій, потім великий сьвіт“, то-б то насамперед сьвіт індивідуального, потім публичного життя, а легенда веде Фавста на двори різних володарів, заставляє його викликати тіни різних славних покійників і робити інші чародійські штуки. Сим був і для Гете витичений шлях. У прольогу другої часті він показує символічним образом видужане Фавста на лоні природи після страшної трагедії в Гретхен. Потім Фавст і Мефістофель ідуть на цісарський двір; Фавст являється порадиником, що при помочи Мефістофелевих штучок ратує цісаря з фінансових клопотів, запроваджуючи наперові гроші. Але цісар, легкомишний пан, бажає більше забави, ніж справдішньої помочи для держави і жадає від Фавста, щоб той показав йому тіни Гелени і Паріса. За порадою Мефістофеля Фавст спускається в підземний сьвіт до „матерій“ — містичних (платонівських) жерел усякого життя і викликає від них ті тіни. Але тінь Гелени будить у його серці непогамовану любов, він кидается до неї і мало не гине серед страшної експлозії. Одужавши він не може успокоїти ся і разом з Мефістофелем подається до Греції, де на фарсальській рівнині, пам'ятній битвою між Цезаром і Помпеем, одної певної ночі відбувається гульня класичних мітичних постатей. Тут Фавст при помочи Протея, Хірона і віщувки Манто добирається до самої Персефони, богині підземного сьвіта і одержує від неї те, що вона випускає Гелену на сьвіт, як колись випустила була Орфееву Еврідіку, в таким стані і таким виді, як була по повороті в Трої. Рівночасно Мефістофель, котрий серед тих класичних символів краси почуває себе ніяково, обертається до найнижших, найобридливіших мітичних прочвар і визичує собі маску найобридливішої з них, Форкіяди, одної з двох сестер, дочок бога п'їтьми, що по грецькому віруваню обі мали тільки одно око і один зуб і по черві користували ся тими причандалами.

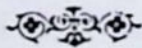
Отже й є вихідна точка третього акту, що властиво є окремою самостійною трагедією Гелени і Фавста. Гелена вертає з Трої в хором троянських полонянок. Менелай вислав їх наперед, велів Гелені зглянути батьківський двір і при помочи старої ключниці прилагодити все до жертви, але не сказав, що має бути принесене в жертву. Гелена входить у двір, та ще швидше виходить перенята жахом: у дворі край огнища вона побачила страшну прочвару, що німим рухом веліла їй забирати ся геть! Ся прочвара показує ся в дверях, виходить на сьвітло, лаєть ся з полонянками і самій Гелені виявляє, що се її саму Менелай хоче зарізати в жертву богам, а її полонянки будуть повішені. Гелена зрештована вмерти, але дівчата бажають жити. Форкіяда вказує вихід із страшного положення. Недалеко Спарти, в горах, оселили ся якісь лицарі, побудували високий замок, а їх ватажок готов захистити її, коли вона зараз на-ново покине Менелая і схоче втекти до того замка. Гелена згоджуєть ся. Ватажок, що захищає її і побиває Менелая, се Фавст. З ним разом проживає Гелена в аркадських „щасливих полях“ розкішні дні. З їх подружя родить ся син Евфоріон, чудовий співак, що рветь ся до високого лету і гине. Його смерть, се для Гелени пора повороту в підземний сьвіт; її служниці розпливають ся в елементах природи, — Фавст лишаєть ся сам, а Форкіяда відкинувши маску і котурни являєть ся знов — Мефістофелем. Виліченій із сеї останньої любови, любови до найвищої краси, Фавст вертає до свого краю, до публичного життя, до праці і ненастанних змагань зразу для осягнення сили, богацтва, а в кінці для осягнення свободи і щастя загалу, і в тім змаганю знаходить своє вибавленє від темної сили. Отсе в коротких словах зміст другої часті „Фавста“ і спеціяльно його третього акту.

Розумієть ся, се тільки скелет змісту. Трактуючи другу часть „Фавста“ символічно, як образ життя і змагань високо осьвіченого чоловіка свого віку, Гете спеціяльно в сьому епізоді хотів показати зразу противенство, потім зілляне клясичного сьвіта з середньовіковим, особливо клясичної поезії з романтичною і вплив із того зілляня нової європейської поезії, тої поезії, що поперед усього вітхнена духом свободи індивідуальної і народньої і на тій основі опирає новий гуманізм, так як клясичний сьвіт опирає його на почутю громадської спільности. Ся нова поезія мала бути уособлена в фігурі Евфоріона. А що власне тоді (в 20-их роках нашого віку) найважнійшою подією в європейській політиці була боротьба

Греків за народню незалежність від Турції, а в тій боротьбі найголоснішим епізодом було прилученє до неї і смерть Байрона, то й вийшло досить натурально, що фігура Евфоріона одержала подекуди індивідуальні риси геніяльного англійського поета; пісні Евфоріона тоном і могутнім поривом пригадують Байронові пісні і дають рівночасно понятє про вражіє, яке в ту пору робили ті пісні на чільнійших людях Європи, а похоронна пісня хору по його смерті стала ся найкрасшою поетичною маніфестацією німецького генія на честь англійського.

Певна річ, що побіч сего символічного значіня фігури трагедії, особливо-ж трагедії про Гелену, живуть своїм індивідуальним житєм і для того надто властиве дошукуванє символіки у всіх деталях драми не тільки розпанахує її поетичні чари, але нагромаджує труднощі і суперечности, що спиняють розуміє твору. Нам здаєть ся, що треба в ньому поперед усього бачити те, що в нїм є, поетичний твір, треба відчути те, що він дає безпосередно — чисто людські ситуації і конфлікти — а сего певно дуже багато. Символічне значіне тих фігур і конфліктів повинно являти ся не як ребра і кости, що вистирчують скрізь із худого тіла, а радше як золотавий розблиск, що обливає цілість і надає їй широку загально-людську перспективу.

Іван Франко.

ГЕЛЕНА і ФАВСТ.

Перед палатою Менелая у Спарті.

*Гелена виступає з хором Троїанських полонянок, між ними
Панталіс,¹⁾ провідниця хору.*

Гелена.

Гелена, многим диво, многим лайки ціль,
З затоки йду, де йно-що ми причідили,
Все ще мов п'яна від гойданя довгого
Морської хвилі, що з фригійських нас рівнин
На бурних плечех в ласці Посейдоновій
І міцю Евра в рідну пристань занесла.
В низу ще там цар Менелай з найкращими
З вояцтва свого поворотом тішить ся.
Витай же ти мені, високий доме мій,
Що Тиндарей, отець мій, тут над кручею,
Вернувши від горба Палляди, збудував,

¹⁾ На малюнку Полігнота в Дельфах представлено Гелену з двома служницями; під одною підписано „Електра“, під другою „Панталіс“.

І понад всі доми спартанські прикрасив,
 Коли з сестрою Клітемнестрою²⁾ ще тут
 І з Кастором та Поллюксом я града ся.
 Витайте й ви мені, залізні крила брам!
 У вашім гостелюбнім отворі колись
 Мені явив ся в повнім блиску мій жених
 Зміж многих мною вибраний, мій Менелай.³⁾
 О, відчиніть ся знов, щоб я, як слід жоні
 Сповнила вірно пильний наказ королів.
 Впустіть мене, і все що доси мов вихрї
 Ревло круг мене, хай позаду лишить ся.
 Бо відколи безжурно відси вийшла я
 Молить ся в храм Китери,⁴⁾ довг сьвятий сповнить
 А там розбійник з Фриїї схопів мене, —
 Сподіялось багато, про що люди скрізь
 Говорять радо, та не радо слуха той,
 Що про його аж в казку виріс поговір.

Хор.

Не занехай, вельможна пані,
 Посіданя найвисшого добра!
 Тобі бо дісталось одній
 Найвисшее щасте:
 Слава краси, що ясніє над все.
 Героям звенить її гомін,
 І в бій вони гордо спішать;
 Та й найтвердшая вдача схиляє чоло
 Перед всесильною красою.

²⁾ Клітемнестра, жінка Агамемнона, була також дочка Тіндарея, але з иньшої матери. Гелена, Кастор і Поллюкс уважали ся зрештою дітьми не Тіндарея, а Зевеса.

³⁾ В иньшій місці Гелена представляє се так, що Менелая вибрав для неї сам батько і що вона пішла за него нерадо, кохаючи иньшого, Патрокля, див. стор. 74.

⁴⁾ Китера - місце, де був храм Афродити, та тут ужито сеї назви зам. Афродити.

Гелена.

Досить! Із мужем своїм приплила я тут,
 І ось у город він вперед послав мене;
 Та щó на думці в него, не вгадаю я.
 Чи я ще жінка? чи я королева ще?
 Чи жертва за князеві злигодні важкі,
 За довге лихоліте й горе Греції?⁵⁾
 Здобута я; чи бранка — не додумаюсь!
 Двосічну славу й долю, бач, безсмертнії
 Дали мені, зловіщий супровід краси,
 Що навіть на отсім порозі грізно так,
 Понуро якомсь в вічі загляда мені.
 Вже в жолобленім кораблі глядів мій муж
 На мене зрідка, слова щирого не рік,
 Сидів при мні, мов злеє щось задумавши.
 Аж як в Еврота заливі глибокому
 До берега передні човни приплили
 Носами впершись, він піднявши ся сказав:
 „Тут за порядком вийдуть лицарі мої,
 І я на березі огляну їх ряди;
 Ти-ж далі їдь горі Евротасом сьвятим,
 По березі плодючим коні поганяй
 Через луги цьвітисті та вохкі, докіль
 Не в'їдеш на прекрасну рівень, де колись
 Був лан плідний, а де тепер Лякедемон
 Розкинув ся серед вінка поблизьких гір.
 Війди в високо-склеплений князівський двір
 І служниць переглянь, яких я там лишив
 З бабусею, шафаркою розумною.
 Вона богатий скарб покаже хай тобі,
 Що батько твій лишив і що я сам в війні
 Й спокою все запопадаючи придбав.

⁵⁾ Натяк на Евріпідову трагедію „Троянки“, де представлено річ так, що Греки віддали Менеласви Гелену з тим, щоб він показав її смертю і він мав виконати се в Спарті.

Знайдеш усе в ладі й порядку, бо се-ж є
 Князеве право, щоб вертаючи в свій дім
 Знайшов усе неткане і кожду річ
 В тім самім місці, де він полишив її;
 Бо раб не має власти нічого змінять."

Хор.

Так радуї же серце і очі
 Тим скарбом прегарним,
 Збогачуванім здавна!
 Бо оздобний ланцюх і корони пишнота
 Спочивають так гордо й пишають ся там;
 Та вийди лиш до них і озви ся до них,
 То відразу вони — твої слуги.
 Любо бачить красу в боротьбі
 З золотом, перлами і самоцьвітами.

Гелена.

А потім пан мій ось що далше наказав:
 „А як усе ти переглянеш по ряду,
 Візьми триніжків скілько запотрєбить ся
 І всякої посуду, що приносячи
 Сьвятую жертву, під руками мати тра,
 Кітлів, чарок, а також тарілок плоских;
 В високі збани із сьвятого жерела
 Води налий і дерева сухого теж
 Для підпалу придатного приспособі,
 Тай виостреного ножа тож не забудь;
 Про инше все й сама ти там як слід подбай.“
 Так мовив і велів спішить ся; та ні-гич
 Не натякнув, яку живую душу він
 Зарізати хоче, щоб богів ушанувати.
 Се щось непевне, та я не журю ся тим,
 На все те буде воля праведних богів!
 Вони сповняють, що захоче їх присуд,
 Чи люди се добром собі почитують,
 Чи злом; а нам смертельним покорять ся слід.
 Нераз вже жертводій важкий підніс топір,
 Щоб на землі простертій втяти жертви карк,
 Та ні, не довелось! Перепинив йому
 Чи близький ворог, чи сам бог являючись.

Хор.

Що має стать ся, сього не здумаеш.
 Княгинне, сьміло йди,
 Де слід тобі!
 Добро і зло приходить
 Неждано чоловіку;
 Хоч нам пророч його, не ймемо віри.
 Адже-ж горіла Троя і ми
 Бачили зблизька соромну смерть,
 А ось же осьтут ми в тобою,
 Радо готові служити тобі;
 Бачимо сонце небесне, блискуче,
 І, що найкраще на сьвіті — тебе,
 Що на нас ти, щасливих, ласкава.

Гелена.

Ну, будь що буде! Що там жде, а слід мені
 Не гаючись вийти у королівський двір,
 Що ось, не знаю як, передо мною знов,
 Давно небачений, малб не втрачений!
 Несьміло щось несуть по ступеньках мене
 Ті ноги, що колись скакали через них.

(Входить у дім).

Хор.

Сестри, бранки сумовиті,
 О, відкиньте геть далеко
 Всі турботи!
 Радуйте ся щастем панї,
 Тіштесь радістю Гелени,
 Що до рідного огнища
 Правда, пізно повертає,
 Та тим твердшою ходою
 Радісно отсе ступа.

Похваліть богів блаженних,
 Що щасливо все доводять
 Аж до краю.
 Мов на крилах підлітає
 Визволений через всякі

Перешкоди, але вязень
 Надаремно сохне в тузі
 І до стін тюрми своєї
 Дармо руки простяга.

Та її взяв бог у руки
 Там далеко
 І з розвалин Іліону
 Аж сюди її приніс
 У старий, та сьвіжим блиском
 Прикрашений батьків двір,
 Щоби тут по невимовних
 Радощах та муках
 Спочиваючи про вчасну
 Юність спомнала.

Панталіс *(провідниця хору)*.

Покиньте співу радісну стежечку
 І на дверий узкриля оберніть свій зір!
 Що бачу, сестри? Чи не йде отсе до нас
 Зворушена княгиня поквално назад?
 Що сталось, славно княгине? Що могло
 В твоім дворі замість привитань челяді
 Страшне спіткати тебе? Не скриєш ти сього,
 Бо бачу ось відразу на твоім чолі
 І благородний гнів і задивоване.

Гелена.

(Вона лишила подвої дверий відчинені, зворушена).

Не до лица дочці Зевеса простий страх,
 Переляк із-за будь-чого чужий мені;
 Але тривога, що з нутра старої тьми
 Від правіку виходить, ріжновидно ще
 Мов полум'яні хмари з гирл огнистих гір
 Клубить ся, і героїв жахом наповня.
 Так і тепер Стигійці⁶⁾ жахом проняли
 Мене при вході в дім, і мов нелюбий гість
 Від тих давно нетоптаних, пожаданих
 Порогів я би найраднійше геть пішла.

⁶⁾ Стигійці — підземні сили, від Стикса, підземної ріки.

Та ні, сюди на світло йду, а дальше вже
 Не проженеш мене, маро, хто ти там є!
 Освячення потрібно, щоб очищений
 Огнища жар і паню й пана привитав.

Провідниця хору.

Відкрий, о пані, слугам своїм, що стоять
 З пошаною при тобі, що зустріла ти?

Гелена.

Що бачила, вздрите наочно й ви самі,
 Коли свій витвір в тій же хвилі тьма стара
 Не проковтнула у бездонній своїй живіт.
 Та щоб ви знали, я скажу словами вам.
 Коли в князівського двора понуру тїнь
 Війшла я звільна, про свій довг міркуючи,
 Аж диво: пуста в сїнях, тихо в комнатах.
 Не бе до уха стукіт кроків поквапних,
 Не видно вештаня поспішного нїде,
 Не показалась служниця нї ключниця,
 Що приязно витають все прихожого.
 Аж як до огнища я близько підійшла,
 То бач, край попелу й зотлілих бгарків⁷⁾
 Щось мов велика жінка на землі сидить,
 Заслонена — чи спить, чи то задумалась.
 Я строго крикнула, до праці зву її,
 Гадаю: певно ключниця, що муж її
 Дбайливий полишив у домі лад вести.
 Та під заслоною вона сидить як пень.
 Я грожу, — тут правицю піднесла вона,
 Мов геть мене від бгнища і з дому шле.
 Я гнівно відвертаю ся від неї, йду
 На сходи, що до спальні пишної ведуть,
 А побіч неї зараз і скарбниця є;
 Та чудо-юдо живо схопилось з землі
 І грізно шлях мій заступа, простуєть ся
 Худе, високе, очі дикі, каправі,
 Вид дивовижний, що жахає душу й зір.

⁷⁾ Огнище вважало ся осередком дому, святим місцем; при ньому спали слуги, пор. Одиссея IX, 190 і далі.

Та я на вітер мовлю; мова силуєсь
 Даремно постать сотворити як живу.
 Та глянь сама! Вона вилазить ось на сьвіт!
 Тут ми пани, аж поки наш король прийде.
 І Феб, що любить красоту, прогонює
 Страшні прочвари в дебри або нищить їх.
 (Форкіяда показуєть ся на порозі між одвірками).

Хор.

Много зазнала я, хоч молодії ще
 Понад чолом мені кучері вють ся!
 Много страховища бачила я,
 Зойки воєнні, троянську ніч
 В хвилі упадку.

Крізь хмароломний запылений рев
 Тлуму вояцького чула грізні
 Оклики божії, чула Незгоди
 Голос спіжевий, що ніс ся по полю,
 Бив в наші мурр.⁸⁾

Ах, вони стояли ще,
 Мурр Іліону,
 Але огнянее море
 Від сусіда до сусіда
 Розливалось, розширялось
 Власним подувом бурливим
 Понад містом тьмою вкритим.

Біжучи крізь дим і жар,
 Крізь язики огнянії
 Чула я гнівних богів
 Кроки престрашнії,
 Бачила їх величезні
 Постаті крізь темний дим
 Заревом облитий.

⁸⁾ В Гомеровій Іліяді кричить Еріс, богиня незгоди, серед битви. Опис руйнуваня Трої в отсій пісні нагадує троха опис у Вергілієвій Енеїді II, 310—315, 608—633.

Чи бачила, чи дух трівогою оплутаний
 Являв мені примари ті?
 Сказать сего не вмію.
 Та що отсе страховище ось тут очима бачу,
 Се знаю я напевно;
 Навіть руками могла-б доторкнуть ся,
 Та зупиняє перед небезпекою
 Острах мене.

Чи ти одна є
 Із Форкісівен?
 Бо-ж у рідню
 Їм ти годиш ся.
 А може ти одна в тих сірих Ірай,
 Що одно око і один зуб
 На переміну по черзі вживають? ⁹⁾

Сьмієш, прочваро,
 Побіч краси
 Стать перед сьвітлими
 Феба очима?
 Виступи, виступи ближше сюди!
 Пóгані він не побачить твоєї,
 Так як сьвяте його око ніколи
 Тіни не бачить.

Але нас смертних, ах, заставляє
 Горе сумнеє приймати
 Біль невимовний, який справляє
 Погань на віки проклята
 Красолюбним очам.

Отже-ж коли ти преш ся безстыдно
 Нам на зустрічу, — прокляте,
 Лайка й погроза впаде на тебе
 З уст тих блаженних, що їх боги
 Сотворили своїми руками.

⁹⁾ Форкіс, бог темноти, мав дві пари дочок, що звались Іраї і Горґони.

Ф оркіяда.

Старе се слово, та сьвята в нїм правда є,
 Що стид з красою рука в руку не привик
 Ходити по стежках зеленої землі.
 Глуха ненависть корінить ся у обох,
 І де лиш б́дно з одним здиблюють ся вони,
 Плечима обертають ся, мов вороги,
 І кожде швидко у противний б́к біжить:
 Сумує стид, а гордо дуєть ся краса,
 Аж Орку глупа п́тьма проковтне її,
 Коли вперед її старість не знівечила.
 І ви отсе, безсоромні, десь з чужини
 Зухвало налетіли тут, мов журавлїв
 Хрипло-крикливий ключ, що довгим ланцюхом
 Зпід хмар на нас пускає краканє своє
 І тихого мандрівця змушує зирнуть
 У гору; та вони летять собі в свій шлях,
 Він далі в свій; оттак і з нами буде теж.
 Хтож ви такі, що королївський чесний двір
 Напали з шумом, мов Менади п'янії?
 Хтож ви такі, що на двірськую ключницю
 Розгавкались, немов на місяць псів юрба?
 Гадаєте, не знаю, відки родом ви?
 Зелена брость, у битвах сплоджена, в війні,
 Спокушені спокуси, ласі на мужчин,
 Що вояка й горожанина силу ссуть!
 Гляджу на тлум ваш, і здаєть ся — сарана
 Паде мов рій зелені ниви криючи.
 Ви з'їдачкї добра чужого, ла́комі
 Розтратниці цвитучого добробиту!
 Здобутий, проданий, заміняний товар!

Г е л е н а.

Хто при хозяйці лаять сьміє слуг її,
 Нарушує зухвало право п'анине;
 Бо їй одній годить ся що похвальнее
 Хвалить, а що неприподобнее — карать.
 З їх служби я вдоволена, яку мені
 Робили, як стояв ще Іліон міцний
 В облозі, як упав і згиб, а також як

Блукаючи по морі бідували ми
 На кораблях, де кождий сам про себе дбав.
 І тут того-ж від сих дівчат веселих жду;
 Бо-ж не питає пан, хто є слуга його,
 Лиш як він служить. То-ж мовчи і не скались
 На них! Коли ти доси королівський дім
 Замість хозяйки вірно берегла, то честь
 Тобі за се; та ось хозяйка йде; вступиись
 Тепер, щоб кари замість плати не взяла!

Форкіяда.

Грозити челяді — високе право се!
 Благословенного володаря жона
 Заслугує собі його премудрою
 І довголітньою управою. Коли-ж
 Ти новопрізнана вступаєш знов отсе
 На давнє місце королеви й панії,
 Прийми-ж давно забуті поводи, пануй,
 Візьми у власть свою і скарб і нас усіх!
 Та перед всім охорони мене стару
 Від сих цокотух, що побіч лебединої
 Краси твоєї є мов підлий рій гусок.

Провідниця хору.

Яка-ж погана погань проти краси!

Форкіяда.

Як глупота безумна проти розуму!

(Далі виступають за чергою дівчата з хору і відповідають Форкіяді).

Перша дівчина.

Скажи про батька Ереба й про маму Ніч!

Форкіяда.

Скажи про Скіллю¹⁰⁾ — рідна се твоя сестра.

Друга дівчина.

У твоїм родоводі много десь прочвар.

Форкіяда.

Махай до Орку! Там рідню свою шукай!

Третя дівчина.

Ті, що там є, для тебе всі за молоді.

¹⁰⁾ Скілля — описана в Одиссеї морська прочвара, що гавкає мов собака.

Форкіяда.

Ну-ж ти старця Тірезія¹¹⁾ зведи з ума!

Четверта дівчина.

Оріонова мамка¹²⁾ — правнучка твоя.

Форкіяда.

Тебе-ж Гарпії¹³⁾ калом викормили десь.

Пята дівчина.

Чим ти годуєш костомахи ті сухі?

Форкіяда.

Не кровю, що на неї надто ласа ти.

Шеста дівчина.

Ти певно трупи жреш, трупице ти гидка!

Форкіяда.

Відьомські зуби в хавці твоїй он блищать.

Провідниця хору.

Твою заткаю, як скажу твоє ім'я.

Форкіяда.

Скажи своє, то й загадка розвяжуть ся.

Гелена.

Не з гнівом, але з сумом проміж вас я йду,

Сю сварку люту заборонюючи вам.

Не має шкоди гіршої для володаря,

Як вірних слуг таємная сварня-гризня.

Бо не верта тоді наказ його назад

До него як луна сповнених швидко діл;

Ні, самовільно шумлячи клекоче він

Довкола него, й дармо лає й злить ся він.

Та се не все: у неподобнім гніві ви

Накликали страшні появи лютих мар,

Що тиснуть ся до мене, й — чую се — мене

До Орку рвуть, полям тим рідним в перекир.

Чи спомин се? Чи сон опанував мене?

Чи все те — я була? і є? і буду ще,

¹¹⁾ Тірезій — сліпий віщун, звісний із Софоклевого Едіпа царя і з Одиссеї, де про него сказано, що він один зпоміж усіх тіней покійників не стратив пам'яті про земне життя.

¹²⁾ Оріон — один із найстарших велитнів-гігантів.

¹³⁾ Гарпії — крилаті ненаситні прочвари, звісні з поеми про похід Аргонавтів.

Ота мара, страхіте, міст руїниця?
Тремтять дівчата, але ти, найстарша з них
Стоїш спокійна; скажи мені на розум все!

Ф о р к і я д а.

Хто ріжнородне щасте довгих літ спімне,
Тому в кінці й найвищий рай здасть ся сном.
Ти-ж долею над міру обдарована
В житю стрічала тільки сам розпал любви,
Що швидко в найсьмільйші вчпнки вибухав.
Іще Тезей вхопив тебе, розпалений
Жадобою, Гераклю пара, цвїт мужів.

Г е л е н а.

Вхопив мене, десятилітню серночку,
Запер у Аттиці в Афіднових замках.

Ф о р к і я д а.

Та Кастор з Поллюксом відбили гнеть тебе,
І сватав ся героїв що найкращих ряд.

Г е л е н а.

Та признаюсь, таємную любов мою
Здобув Патрокль, Ахіля друг і побратим.

Ф о р к і я д а.

Отець із Менеласем подружив тебе,
Відважним мореходом і доматором.

Г е л е н а.

Йому дочку й держави керму дав отець.
З подружя того Герміона виросла.

Ф о р к і я д а.

Та як подавсь він геть, щоб Крету здобувать,
Тобі самотній появивсь прегарний гість.

Г е л е н а.

По що згадала те напів-вдівство мое
І люте горе, що мені в нім скоїлось?

Ф о р к і я д а.

Бо й з мене побід той, з Кретьянки вольної,
Невольницю, рабу довічную зробив.

Г е л е н а.

Він ключницею зараз тут тебе зробив,
Тобі повірив дім і скарби всі свої.

Ф оркіяда.

Котрі ти кинула, щоб в пишній Іліон
Майнуть, безмежні роскоші любовні пить.

Гелена.

Мовчи про роскоші! Надто бо безмежний біль
На голову й на грудь мені звалився за се.

Ф оркіяда.

Та кажуть, ти подвійним образом була:
У Трої і в Єгипті бачили тебе.¹⁴⁾

Гелена.

Не плутай ще бриднями баламутний ум!
Уже й тепер не знаю, хто я справді є.

Ф оркіяда.

Та, кажуть, з Гадесу понурого й Ахіль
З любовним жаром ще до тебе прилітав,
В життю тебе кохавши в перекір судьбі.¹⁵⁾

Гелена.

Се тїнь моя злучилась з тїнею його;
Се сон був, адже видно се із самих слів.
Щезаю, тїню роблю ся сама собі.

(Паде зомїла в обїйми дївчат із хору).

Хор.

Мовчи, мовчи!

Лихозора, лихомовна ти!

Із тих огидних, однозубих

Уст які-ж то ллють ся речі

З гирла отого страшного!

Бо злюка, що добродїйку вдає,

А вовчу лютість під кожухом криє,

Мені вона страшнїйша, ніж пащека

Триглавого пса.¹⁶⁾

¹⁴⁾ У Стевіхора а за ним у Евріпіда знаходимо таку легенду, що Паріс завів до Трої тільки привид Гелени, а її саму заніс Гермес до Єгипту.

¹⁵⁾ У трагіків знаходить ся слід переказу, що Ахіль любив Гелену і сховався з нею ще коло Трої у сні.

¹⁶⁾ Триголовий пес, Цербер, що стереже пекольної брами.

Стоїмо ось тут і трівожно надслухуєм,
Де? коли? і як вона вирветь ся
Із чати глибокої,
Злоби твоєї прочвара.

Ну, пб-щож замісь лагідного слова,
Замісь потіхи, забутя, пощади
Розбуркуєш з минувшини її
Все що найгірше?
Пб-що з блиском теперішности
Тьмиш заразом і будущини
Лагідне, рожеве
Сьвітло надії?

Мовчи! Мовчи!
Щоб душа королеви,
Що вже втекти готова,
Зупинила ся, щоб встала
Та постать над всі постаті,
Які лише бачило сонце!

(Гелена прийшла до себе і знов стоїть посеред них).

Ф ор кі я да.

Виплинь із-за хмар летючих, ясне сонце сього дня,
Що закрите ще яснїло, блиском сліпить нас тепер.
Як тобою сьвіт пишаєсь, бачить сам твій любий зір.
Хоч мене гидкою лають, знаюсь на красї я теж.

Г е л е н а.

Хитко йду ще з порожнечі, де в зомлїню впала я,
Та хотїла-б знов спочити, бо втомилсь всі кістки.
Та годить ся королевам і годить ся людям всім
Мужно, твердо зустрічати все, що грозить і ляка.

Ф ор кі я да.

В своїй величі стоїш ти перед нами, в красоті, —
Зір твій щось немов велить нам. Що велить він? Говори!

Г е л е н а.

Що через зухвалу сварку занедбали — слїд нагнать.
Живо жертву приготуйте, як король менї велїв!

Ф ор кі я да.

Все готово в домі: миски, тринїг, тбчений топїр
І кропило і кадило; а що в жертву вбить, скажи?

Гелена.

Не вказав король нічого.

Форкіяда.

Не вказав? О горе нам!

Гелена.

Що за горе ти віщуєш?

Форкіяда.

Пані, згинеш ти сама!

Гелена.

Я?

Форкіяда.

І ти тут.

Хор.

Горе, лихо!

Форкіяда.

Топором зітне тебе.

Гелена.

Страшно, та я так і ждала! Бідна!

Форкіяда.

Неминуче се!

Хор.

Ах, а з нами що то буде?

Форкіяда.

Сій ще буде чесна смерть;

Ви-ж на тій високій платві, що на ній опертий дах,
Наче дрозди ті на сльці лиш затреплетесь рядком.¹⁷⁾

*(Гелена і хор стоять зачудувані і перелякані, гарно уставленою,
характерною групою).*

Примари! — — Наче остовпілі стали ви.

Вам страшно з днем розстать ся, що і так не ваш.

І люди, теж примари всі, так як і ви,

Нерадо теж кидають пишній сонця сьвіт, — —

Та від кінця не впросить, не спасе ніхто.

Всі знають се, та мало хто з тим освоївсь.

Та годі! Ви пропащі! Тож до діла! Гей!

*(Плеще в долонї, в брамі зараз появляють ся замасковані карлики
і швидесенько сповнюють висловлені накази).*

¹⁷⁾ Натяк на кару, яка спіткала зрадливих служниць у Одиссеї (XXII, 458 і далі).

Сюди, понура, круглая прочварко ти!
 Сюди котїть ся! Шкодить тут до схбчу мож!¹⁸⁾
 Ось місце під подвіжний вівтар-злоторіг!¹⁹⁾
 Топір блискучий тут на срібний край клади!
 Води в збанки налейте! Треба буде змить
 Чимало плям злощасних крови чорної.
 Коштовний килим розпрістріть тут на тоці,
 Щоби по королївськи жертва вклякнула
 І, як відпаде голова, в простирало
 Обвита зараз, чесний мала похорон!

Провідниця хору.

В задумі королева з боку ось стоїть,
 Дівчата вянуть мов підкошена трава;
 Мені-ж найстаршій се впада мов довг сьвятий
 З тобою найнайстарша побалакати.
 Ти досьвідна, розумна, чей прихильна нам,
 Хоч в глупоті безмізкій кпили з тебе ті.
 Скажи-ж, ратунку можність знаєш ще яку?

Форкіяда.

Се легка річ. Як королева схоче лиш,
 То може і себе й в додатку вас спасти.
 Та тут рішать ся треба як найшвидше вам.

Хор.

Найчеснійша поміж Парок, наймудрійша між Сибіль,
 Золотих не здавлюй ножиць, провіщуй нам день, жите!²⁰⁾
 Бо вже чуем, як нас тягнуть, як трепочуть ся немило,
 Як баламкають сугави, що воліли-б радше в танці
 Наскакати ся і на груди любка пбтім відпочить.

Гелена.

Хай ті трівожні! Біль пройма мене, не страх.
 Коли-ж ратунок знаєш, будем вдячні ми.
 Бо мудрим, широкозорим справді є нерав
 Можливим неможливе. Тож скажи, промов!

¹⁸⁾ Слуги Форкіяди-Мефістофеля — демони, що люблять шкодити людям.

¹⁹⁾ Подвижних вівтарів Греки не знали. По рогах вівтарі були оковані золотою або срібною бляхою.

²⁰⁾ Парки були владницями людського життя; Парка Атропос перетинала ножицями нитку і тим чинила смерть чоловікови.

Хор.

Мов, скажи! Скажи нам швидко, як втекти нам від страшних
Тих силбк гідких, що грозять як найгіршее намисто
Обкрутить ся нам на шнях? Чуємо вже бідолашні,
Як нас давить, тисне, дусить, коли ти, шановна Рее,
Мати всіх богів, над нами не змилосердин ся тут.

Форкіяда.

А стане вам терпцю послухать довгую
Оповідь? Сталось тут чимало дечого.

Хор.

Терпцю аж надто! Слухаєм, значить — живі.²¹⁾

Форкіяда.

Хто дома сидячи свій скарб оберіга
В будинках своїх шпари пильно поправля
І дах латає, щоб не капав дощ в нутро,
Той проживе весь вік свій у добробуті.
Та хто злочинно, з легким серцем свій поріг
Свячений переступить і відібеть ся,
Той повернувши хоч знайде старе гніздо,
То повно змін кругом, а то й руїни скрізь.

Гелена.

По що ті всі загально звісні приказки?
Оповідай, що знаєш, прикрого не руш!

Форкіяда.

Та сеж історія, і вам се не докір.
Грабуючи з пристані в пристань Менелай
По берегах слх і островах бушував
І здобич гарбав, що тут накопичена.
При Трої він прогаявсь довгих десять літ,
А поворот не знаю кілька ще забрав.
А як стоїть вельможний Тиндарея дім
Ось тут на місці? і в державі що чувать?

Гелена.

Чи так та лайка в кров тобі ввійшла зовсім,
Що без догани й уст не можеш відокрить?

²¹⁾ Дотенний варіант Декартового реченя: cogito — ergo sum.

Ф оркія да.

Так много літ без пана був гірський сей кут,
Що тягнеть ся на північ Спарти геть у верх
Аж до Тайгета, відки жвавим струмочком
Збіга Евротас, щоб в долині нашій в шир
Розлившись в трощах дати притулок лебедям.
Оттам в гірській долині нишком сьмілий люд
Розсїв ся, що прибув з кимерських темних стреф;²²⁾
Він замок недоступний тут поклав, міцний,
І з него своєвільно шарпа люд і край.²³⁾

Г е л е н а.

Зробили се? Здасть ся, неможлива річ.

Ф оркія да.

Бо мали час; таж то без мала дваццять літ.

Г е л е н а.

Один в них пан? чи купа їх, розбійників?

Ф оркія да.

То не розбійники, та пан у них один.

Не буду лаять, хоч навідався і сюди.

Все міг забрати, та вдовольнився немногими

Дарунками, — так звав се сам, не гарачем.

Г е л е н а.

Який же з себе?

Ф оркія да.

Не поганий! І мені

Сподобав ся: веселий, сьмілий, осьвічений

Як мало поміж Греками, розумний муж.

Їх вярварами лають, я-ж не думаю,

²²⁾ Отсе оповіданємає історичну основу. В р. 1205 напав бурґундський князь Вільгельм із Шампліта з ватагою бурґундських лицарів на півостров Морею (давній Пельопонез), побив Греків при оливному лісі Кондура у стіп Тайгета і здобув таким робом цілу західню часть Мореї аж до Тайгета, з котрої утворив собі удільне князівство Ахаю. Він держав ся там кілька літ, а коли в кінці мусїв покинути Морею, щоб обняти володінє своїх дідичних дібр у Франції, розділив свою „державу“ між своїх лицарів на основі ленного права. Сей акт наслідовав Гете далі, в сцені, де Фавст роздає своїм воєводам у ленно грецькі краї.

²³⁾ У Гомера Кимерийці — північний народ, що живе в вічній пітьмі.

Щоб хто з них був жорстокий, як при Трої там
 Небден людожером показавсь герой.
 Я-б на його великодушність подалась,
 Йому-б повірила себе. А замок їх!
 От би побачить вам! Не те, що грубий мур,
 Який тям-ляп набовдурили ваші батьки,
 Цикльопський мов Циклопи, неотесаний
 Камінь на камінь валячи. О, там не те!
 Там все до шнуру, до ваги, по правилу.
 Поглянеш з боку: в небо аж стріляє мур,
 Твердий, міцний у споях, гладкий наче сталь,
 Що й думка сковзаєть ся в верх повзті по нїм.
 В нутрі-ж обширнії подвіря, вколо них
 Будинки ріжних форм про всяку знадобу.
 Стовпи, стовпик, склепіння, луки й палучки,
 Альтани, галерії, вікна слухові
 І герби.

Хор.

Що за герби?

Форкіяда.

Адже Аякс мав

На щиті звій гадюк — самі ви бачили.
 Ті сїм, що йшли на Теби, мали образки
 На своїм щиті кожний, і значучії:
 Тут видно зорі, місяць в темних небесах,
 Богинь, героїв, тут мечі, драбини, там
 Смолбскини і пньші знаряди грізні.
 Такі то візерунки пишнobarвні
 Від предків має й те лицарство, що є в нас:
 Тут льви, орли і кіхті й клюваки, тут є
 І буйволові роги, крила, павин хвіст,
 Квітки й стрічки червоні й сині й золоті
 І срібні й чорні; всіять їх ряди-ряди
 В безмежних салях, так обширних, як весь сьвіт.
 Оттам то танцювать!

Хор.

А є танцюри там?

Ф оркія да.

Найкращі! Сьвіжі хлопці, кучерявії!
З них пахне юність. Паріс тільки пах оттак,
Коли зближавсь до королеви.

Г е л е н а.

Знов верзеш

Не те, що слід. Останнє слово нам скажи!

Ф оркія да.

Се скажеш ти. Коли промовиш ясно: так, —
То зараз будеш в мурах замка.

Х о р.

О, промов

Оте слівце, спасай себе і нас при тім!

Г е л е н а.

Що? Я-б боялась, що король мій Менелай
Збереть ся на жорстокість, щоб убить мене?

Ф оркія да.

Чи ти забула, як калічив люто він
Твого Деїфоба, що брат був Парісу
І по смерті його напер ся тебе вдову
За себе взять і жив з тобою? Вуха й ніс
Відтяв йому і иньші члени — страх згадать!²⁴⁾

Г е л е н а.

Се задля мене він йому зробив таке.

Ф оркія да.

А задля него зробить те саме тобі.
Бо-ж неподільна краса; хто мав її усю,
Той радше вбе її, не схоче мати часть.

(Здалека чути голос труб. Хор здригаєть ся).

Як різко шарпає й кліщить той голос труб
Слух і нутро, так задрість закліщила ся
В грудях у мужа, що забуть не може, що
Він мав колись і стратив і тепер нема.

Х о р.

Чи не чуєш рику рогів? чи не бачиш блиску зброй?

²⁴⁾ В поемі Квінта Смирнейського про упадок Трої оповідать ся, що Менелай убив Деїфоба п'яного в ліжку: про його страшне калічене згадує Вергілій у Енеїді (VI, 494—497).

Форкіяда.

Вам чолом, мій пане й царю! Радо здам рахунок вам!

Хор.

Але ми?

Форкіяда.

Напевно знайте: смерть її побачите,
Потім вас жде ваша онде; ні, ратунку вам нема! *(Павза)*.

Гелена.

Обдумала я, що нам тут почать тепер.
Ти злобний дух якийсь, я добре чую се:
Боюсь, що обертаєш ти добро на зло.
Та будь-що-будь, піду з тобою в замок той;
Що далі, се я знаю; що на дні душі
Цариця криє важучись на се, про те
Ніхто не буде знать. Іди вперед, стара!

Хор.

О, як радо ми йдемо
Сквапними ногами!
Смерть за нами,
Перед нами
Знов могутньої твердині
Недоступні брами.
Хай же бережуть нас так,
Як троянська кріпость,
Що в кінці упала тільки
Через підлу хитрість!

(Мла клубить ся, залгає глуп сцени і суне ся наперед).

Але щож се, що?
Сестри, гляньте, гляньте!
Чиж не був ось ясний день?
А отсе клубить ся мгла
Із Еврота вод сьвятих.
Вже нам щезли із очей
Гарні береги його
Очеретом умаєні.
Ах, уже не бачу й тих
Лебедів, що звільна,

Гордо, пишно й лагідно
Громадками по тих водах
Сунулись-плили.

Та все ще, все ще
Чую здалека
Чую той хриплий
Гук, що, говорять, смерть нам віщує.
Ах, коб тільки він нам замісь
Приобіцяних ратунків
Згуби віщуном не був!
Нам, біленьким лебедятам,
Нашим довгим, білим шиям,
Ах, і нашій лебедевій пані!
Горе, горе, горе нам!

Все довкола вже
Огорнула мла,
Так що ми не бачим одні одних.
Що се? Чи йдемо?
Чи ми летимо
Дріботячи кроком понад землю?
Не бачиш нічого? Чи може летить
Гермес перед нами? ²⁵⁾
Чи не блищить золота патерця,
Що провадить, жене нас назад
У безрадісний, сірий,
Повний мар неловимих,
Переповнений та вічно порожній Гадес?

Бач, нараз посутеніло, мла розвіялась без блиску...
Темно-сіро... бурі мурі... Мури овид обмежають,
Мур твердий спиняє погляд. Чи се двір? чи рів глибокий?
Ах, як страшно тут! Сестриці, ми в неволі! ми в неволі
Тяжшій, ніж були вперед!

²⁵⁾ Гермес із золотою патерцею провадив померші душі
в підземний світ.

Внутрішнє замкове подвіре, обведене богатими і фантастичними, середньовіковими будівлями.

Провідниця хору.

Швидка і глупа — справді вдача жінки се,
Залежна від хвилини, мов погоди гра,
Від щастя й горя; та ні се. ні те вона
Знести не вмів супокійно. Все перечить ся
Завзято одна з одною, а з сею всі;
Лиш в горю й болю в один тон ви ревете
Й сьмієте ся. Мовчіть тепер і ждїть, який
Візьме рішинець панї для себе й для нас.

Гелена.

А деж ти, Пйтонїссо, чи як зवेश ся ти? ²⁶⁾
Вкажи ся з сих склепїнь понурого замка!
Чи ти пішла, щоб дивного володаря
Звістити про мене, щоб прийав нас ласкаво?
Прийми подяку і веди мене як стій!
Кінця блуканя, супокою прагну я.

Провідниця хору.

Даремно, панї, роздивлять ся навкруги;
Пропала та погана відьма, може там
Лишила ся в тїй млі, що нею ми сюди,
Не знаю як, без ходу швидко надїйшли.
А може де непевно блудить в закрутах
Отсего дивно з многих зшитого замка,
Шукає пана, щоб по панськи нас витав.
Та глянь, в верху вже чути рух з усіх боків:
У хідниках, при вікнах, брамах купа слуг
Снуєть ся живо, метушіть ся там і сям;
Значить, готують ся прийняти гарно нас.

Хор.

Відлягло від душі! О, глядїть! О, глядїть,
Як чемнесенько йде, помалесеньку в такт
Молоденьких хлопят впорядкований ряд,
І похилені соромно лиця!
Та на чий же наказ наближаєсь до нас

²⁶⁾ Пйтонїсса зам. Пітія, ворожка. Гелена не знає, як кликати Форкїяду.

Сей чудовий народ молодих юнаків
 У тім стрійнім ряді і в тій ранній красі?
 І що більше на них подивляти?
 Чи гарнесенький хід, чи ті кучері їх,
 Чи ті чола мов сніг, чи тих лиць румянець,
 Мов у спілх бросквинь, і такий же на них
 Вже мягесенький пух засіваєсь!
 Аж вкусити кортить, та бою ся вкусять,
 Бо бувало-ж таке, що подібне лице
 Укусивши — о жах! — ти почувеш в устах
 Сам попіл.

Але найкращі
 Йдуть ось до нас.
 Що то несуть?
 Ступні до трону,
 Килими, крісло,
 Пишний намет
 І всю оздобу.
 Ось уже він
 Мов із хмари вінок
 Розвіває ся над головою
 Нашої цариці;
 Ось уже вона
 Запрошена сіла
 На прегарний столець.
 Близше підходьмо!
 Ступінь за ступнем
 Станьмо поважно рядами!
 Достойне, достойне, о тричі достойне
 Блаженне таке привитанє!

(Все, про що говорить хор, виконуєть ся часть по часті. Коли пажі і воляки всі вийшли довгими рядами, появляеть ся Фавст у горі на сходах, у лицарськїм середньовіковім святочнім строю, і звільна, достойно сходить у низ).

Провідниця хору

(придивляючись йому уважно).

Коли сьому боги, як се бува нераз
 Лиш на короткий час не надали сей вид
 Чудовий, сю величність і ввічливий чар

В позику мов, — то все, що він коли почне,
Йому і вдасть ся, чи то в бою мужеськім,
Чи то в дрібній війні з жінками гарними.
І справді, кращий він від многих тих, що я
Видала доси, хоч герої то були.
Ось звільна він, з пошаною зближаєть ся
Поважним ходом. О царице, озирнись!

Фавст

(наближаєть ся, побіч него лицар у кайданах).

Замість врочистого, як слід, впитаня,
Замість шановного привіту, пані,
Ось тут тобі в важких кайданах лицар,
Що довг свій занедбав і мій знівечив.
Тут на коліна впадь, тій ясній пані
Свою провину вияви ти сам!
Се, славноя царице, бистрозорий
Слуга, що мав з високої вежі
Глядіти скрізь, небесний круг і землю
Невпинно озирати в-довж і в-шир
І доносити, що лиш де явить ся,
Що рушить ся з тих гір, чи то в долині
До замку йде — чи в куряві отара,
Чи може військо; тій ми охорона,
А з сим до бою. Нині-ж занедбав ся!
Ти надійшла — він не доніс; пропало
Повинне урочисте привітанє
Високих гостей. Злочин сей повинен
Карать ся смертю: вже-б він по заслужі
Лежав у власній крові; та твоя річ
Карать і милувать, як до вподоби.

Гелена.

Високу власть даєш мені отсе,
Судді й володарки; догадуюсь,
Що лиш на пробу, — та прийму її.
Сповню судді найперший обовязок,
Щоб вислухать підсудного. Що скажеш?

Вартовий Лінцей.

Дай клячать, глядіть на неї,
А там — жить чи гнить хоч нині!

Бо вже вічний раб я сеї
Богоданної княгині.

В ранці ждав я, щоб мов студня
Там на сході сьвітло трисло,
Аж нараз мені з полудня
Дивне сонечко заблисло.

І туди впяли ся очи:
Замість гір, долин, доріг,
Замість неба, дня і ночі
Лиш її я бачить міг.

Маю очи бистроглядні,
Мов той рись в гущавині,
Та тепер несамовладні
Мов в тяжкім, понурім сні.

Чи ж я знав, що є зо мною!
Шпиль? вежа? заперті брами?
Мгла опала, а за мглою
Ся богиня перед нами!

В неї впивши груди й очи
Ссав я блиск її погідний;
Ся краса, що сьвіт морочить,
Осліпила зір мій бідний.

Я забув свій довг, присягу,
І мій ріг мов занімів.
Вели вбить мене, нетягу, —
Та краса втиша весь гнів.

Гелена.

Карать не сьмію лиха, що сама
Я наробила. Ох, яка-ж зла доля
Несе мене, що всі серця мужчин
Дуріють так, що не зважають ані
На себе, ні на що сьвяте! Боги
І півбоги і дѣмони й герої
Хапають, зводять, рвуть сюди й туди,
Виборюють мене і водять блудом.

Одна я колотила сьвіт, ще більше
 Роздвоєна, тепер потрійна, навіть
 Почвірна знов несучи нещастє й горе.²⁷⁾
 Пусти сього добрягу! увільни!
 Його оплутав бог, то сеж не ганьба!

(Лінцей відходить).

Фавст.

Здивований, царице, бачу тут
 Цільну стрільчиху, вціленого звіря;
 Тут бачу лук, що випустив стрілу,
 Там раненого. Стріли свищать далі
 І в мене бють; я чую, як пірнаті
 Вони фуркочуть скрізь по замку й вежах.
 Що я тепер? Нараз ти збунтувала
 Мені і найвірнійших; мури ті
 Непевні вже. Боюсь, мое вояцтво
 Тебе, поборницю непобориму
 Призна гетьманом. Щож мені робити?
 Хиба себе і все ніби мое
 Тобі віддати. Тут у стіп твоїх
 Свобідно, вірно признаю се, пані,
 Що скоро появилась ти, відразу
 Здобула все добро мое і трон.

Лінцей

(приносить скриню, за ним слуги несуть іще скрині).

Ось я, царице, знов прийшов,
 Щоб вижебрать твою любов;
 Тебе зуздівши, став я так
 Богат як цар, нищ як жебрак.

Чим був я і чим є в сю мить?
 Чого бажать? і що чинить?
 Що варт мій бистрий зір тепер?
 При твоїм троні він завмер.

²⁷⁾ Подвійною була тоді, коли була рівночасно в Трої і в Єгипті, потрібною, коли надто в сні являла ся Ахілеви, тепер вона почвірна, явивши ся з Гадеса.

Зі сходу, бач, ми надтягли
І захід зараз облягли —
Широкий, довгий людський вал,
Передній заднього не знав.

Передній впав, та другий біг,
І третій став, де другий ліг,
А за одним їх сто ще йшло, —
Сто згибло — й знаку не було.

Так перли ми і гнали ми,
Міста, краї займали ми;
І де я нині панував,
Там завтра другий грабував.

Зирнем, берем, хто що попав:
Сей гарну дівчину хапав,
Той круторого вола,
Той коні хоч і без сідла.

Та я любив видобувать
Найрідше, що лиш можна взять;
Що вже хтось иньший теж мав, те
Було для мене за сьміте.

Я стежив скарби в лоні гір,
Все вів мене мій бистрий зір,
Я в кожний черес зазирнув
І в скрині все перевернув.

Я купи золота нагріб
І що найкращі самоцвіти;
Та лиш смараїд один є варт
На твоїм серці зеленіти.

Між твоїм ухом і устами
Нехай гойдають ся перлини,
Та геть відкинути рубіни,
Що бліднуть перед лиць красками.

Найбільші скарби наші — на!
Складаю їх перед тобою;
У твоїх стіп лежить ціна
Не-одного важкого бою.

Ось кілька скринь приніс я тут;
Залізних скринь ще більше маю.
Позволь мені при тобі бути,
Я склеп весь скарбами встеляю.

Бо ледво ти на троні сіла,
Схиляють, клонять ся вже всі:
І розум і богацтво й сила
Твоїй незрівнаній красі.

Се все складав я і беріг,
Тепер кладу — твоє воно;
Чому цінн знайти не міг,
Тепер пусте, марне воно.

Чим я пишав ся, щезло в мить,
Як вяне скошена трава.
О глянь лиш раз! Ті всі дива
Твій зір веселий оживить.

Ф а в с т.

Бери назад здобуті сьміло скарби,
Хоч без нагани, але й без заплати.
Вже все її, що тільки має замок
В своїм нутрі; осібно щось давати
Нема потреби. Йди, розстав порядно
Весь скарб! Невиданих пишнот картину
Тут розверни! Нехай склепіня сяють,
Мов чисте небо! Рай із неживого
Життя збудуй! Нехай на зустріч крокам
Її м'яккі стелять ся коври
Квітчасті. Най по пуховій долівці
Нога її ступа, най зір стріча
Найвиший блиск, що лиш богів не сліпить.

Л і н ц е й.

Мало те, що пан велить;
Все слуга змайструє в мить!
Скарби, руки, кров і дух,
Все красі тій до послуг.
Всього війська сила змякла,
Меч тупий, рука залякла,

При тій постаті чудовій
 Навіть сонце мляве й темне;
 При лиця сьогó богатстві
 Все пусте і все нікчемне. *(Виходить)*.

Гелена *(до Фавста)*.

Бажала-б я поговорить з тобою,
 Та сядь ось тут при мні! Порожне місце
 Зве пана й запевня мені мое.

Фавст.

Вперед навколїшках, висока панї,
 Позволь зложить обїт, поцілувати
 Ту руку, що мене до себе горне.
 Втверди мене співвладником твоєї
 Безмежної держави, і здобудеш
 Собі слугу, поклонника і захист.

Гелена.

Богато дива бачу тут і чую!
 Здивована питать ся-б рада много.
 Та виясни, чом того мужа мова
 Так дивно й любо в слух мені вдаряла?
 Здаєть ся, тон підладжуєсь до тону,
 А як до слова слово притулилось,
 Приходить иньше і пестить ся з першим.

Фавст.

Коли тобі так люба наша мова,
 О, то сподобаєсь напевно й сьпів,
 І ухо й душу в радує до дна.
 Та найпевнїйше: спробувати зараз;
 Розмова вабить, виклика́ музику.

Гелена.

Так гарно промовлять навчи мене.

Фавст.

Се легко: най із серця річ плине.
 Як дивна туга наповняє груди,
 Оглянь ся і спитай —

Гелена.

з ким в парі бути.

Фавст.

Тоді ні в зад ні в перед дух не пляше,
Лиш теперішність —

Гелена.

то є щастє наше.

Фавст.

В ній скарб, в ній рай, добро, що не втіка!
Потверженє хто дасть?

Гелена.

Моя рука.

Хор.

Хто приганить нашій пані,
Що оказує прихильність
Пану сего замка?
Бо признайтесь, адже всі ми
Бранки, як уже нераз
Від ганебної руїни
Іліону й від страшної
Та журної блуканини.

Жінки привиклі до любви мужчин,
Не звикли вибрати,
Але вони знавчині добрі.
І не лиш пастухам золотокудрим,
Буває, й Фавнам чорношерстим,
Як нагода покаже,
До своїх повабів пухких
Дають однаке повне право.

Ось вони близше і близше зсувають ся,
Одно до одного хилять ся,
Плечі до пліч, до коліна коліно;
Рука в руці стуляеть ся
На преписнім,
Мягко встеленім престолі.
Не боїть ся маєстат
На позорищі прилюднім
Незупинно виявляти
Радощі таємні.

Гелена.

Я мов далеко десь і близько враз,
І радо шепчу: „Тут я! тут! при вас!“

Фавст.

Я ледво дишу, в горлі слів не стало.
Се сон! І день і місце — все пропало.

Гелена.

Я вяну, то в мні бодрість знов безмірна;
Зжилась з тобою, чужинцеви вірна.

Фавст.

О, не міркуй про долю ту єдину!
Будь, то довг, хоч би лиш на хвилину.

Форкіяда *(прожогом впадаючи)*.

Слебезуй буквар любовний,
Трать в любові час кошовний,
Чар зміркоуй невимовний!
Та на се тепер не час!
Чуєш стукіт, ревіт грубий?
Гнуть ся поле, грають труби!
Се загуба йде на вас.
Менелай з великим тлумом
Тягне з гомоном і шумом,
Тож готов до бою будь!
Як звитяжцям впадеш в руки,
Як Деїфоба на штуки
За жінок тебе потнуть.
Ся повисне легка згряя,
А на сюю в Менелая
Топорі точені ждуть.

Фавст.

Зухвалий вереск і ненависний твій вхід!
І в небезпеці глупий нахрап нї-на-що.
Посол найкращий бридне, як злу вість несе;
А ти найбридша любиш тільки вісти злі.
Та не вдалось тепер тобі, пусті вітри
Трясуть повітрєм. Небезпеки тут нема,
Та й небезпека тут була-б пуста грізьба.

*(Сигнали, ні вєсах експлозії; труби і сурми, воєнна музика,
похід могутнього війська).*

Ось зараз стануть тут у бій готові
Герої дружнії мої.
Той тільки варт жіночої любові,
Хто вміє сильно боронить її.

(До начальників війська, що виступають із рядів і наближають ся).

Завзятем здержаним горять їх очі, —
Воно побіду певну їм дає.
От так тут молодечий цвіт півночі
І сходу міць квітчастая стає.

Закуті в сталь, що блискає й іскрить ся,
Держав розбили много ті ряди;
Де стануть, стогне там земля й трусить ся
І грім гуркоче в їх сліди.

З Пільоса ми розпочали облаву:
Старого Нестора пропав і слід,
І всіх дрібних князьків немов отаву
Розвіяв наш неспинений похід.

Ідїть тепер і від сих стїн негайно
До моря Менелая проженїть!
Хай блудить там і грабить як звичайно, —
Він се любив і вмів від давніх лїт.

Від нинї ви князї. Се королеви
Спартанської такий приказ;
Її всі отті країни піддасте ви,
А зиски з них підуть для вас.

Германці, ви Коринт і його порти
Валами й військом боронїть;
Ви Готи сильнії свої когорти
В Ахаю процастистую ведїть.

У Еліс піде Франків військо скоре,
Мессену Сакси в подїлі візьмуть;
Норманці хай очистять море
І Артолїди силу підіймуть.

Тоді у себе кожний поселить ся,
 На вні готовий сипнуть градом стріл;
 Та Спарта вам найвисшая столиця,
 Цариці прадідний уділ.

Вона достаткам вашим буде рада
 І доброму ладови ваших справ;
 З її престола вам плисти-ме правда
 І сьвітло і затвердженє всіх прав.

*(Сходить із престола, князі обступають його в округ, щоб
 почути близші накази і розпорядки).*

Хор.

Хто найкращого собі бажає,
 Най же жваво перед всім
 Про оруже мудро дбає!
 Солодким словом він здобув,
 Що є найвисше на землі,
 Та не вдержить сьогó в спокою.
 Підлизень хитрий видурить у него,
 Сьмілий розбійник витурить від него, —
 Сьому запобігти нехай же міркує!

Тим то нашого князя хвалю я
 І ціню його над всіх,
 Що так мудро вмів з'єднати
 Могутніх тих, що ось стоять
 І ждуть на прикази його,
 І вірно прикази сповняють
 Кожний для себе на власний пожиток,
 Пану заразом на вдяку й заплату,
 Обóm на здобуток найвисшої слави.

Бо хтож її видерти може тепер
 У сього могутнього пана?
 Йому вона впалась, йому її зичмо,
 Подвійно зичмо ми, котрих він
 Із нею враз захищає
 В нутрі нездобутими мурами,
 Зо вні-ж отим військом могутнім.

Фавст.

Для кожного багатий край осьтут
 Розділено як дари нині.
 Великі, славні дари! Хай же йдуть!
 А ми стояти-мем у середині.

Вони тебе без труду захистять,
 Півострове, котрому море стопи
 Полоще, а горбків лагідних ряд
 Счіпля з останнім пасмом гір Європи.

Сей край блаженний понад всі землиці
 Хай буде рай для всіх племін,
 Тепер — дідицтво нашої цариці,
 Що нею найперше пишав ся він,

Коли при шепті троці край Еврота
 З яйця зійшла, мов сонце з пільми ночі,
 І матери й братам блискуча врода
 Від разу ясні осліпила очи.²⁸⁾

Сей край до тебе серцем обертаєсь,
 Тобі складає свій найкращий цвіт.
 Весь сьвіт є твій, тобі він поклоняєсь,
 Та рідний край люби понад весь сьвіт.

І хоч найвиші ті шпилі скалисті
 Морозні й сонце їх не зогріва,
 То низші скали вже в зеленім листі,
 Для звинних кіз там зіле є й трава.

Скрізь нори бють, шумлять у низ потоки,
 Зелені збочі, полонини й яр;
 Сотки горбів щербатих, крутобоких,
 І тонкорунних повно там отар.

Купками, звільна, обережно пнеть ся
 Рогатий скот на стрімкії плаї;
 Та захист має він, як доведеть ся,
 В сотках яскинь склеплених у скалі.

²⁸⁾ Після переказу Гелена повстала з яйця, що знайшла Леда в троці над берегом Евротаса. Брати Гелени — Кастор і Поллюкс.

Там Пан царить і Німфи лісовії
 Вогкий, оброслий заселяють звір,
 А з дна гиллясті дерева густії
 Тужливим гіллям тягнуть ся в простір.

Се прадіся! Дуб батько цупко вритий
 Могутні конарі геть розгина,
 І клен гнучкий, солодким соком ситий,
 Стріляє в верх, мов тягару й не зна.

В тиши тіннстій з матірньої груди
 Ссе молоко дитина і ягня,
 І овоч тут, рівнин дозріла страва,
 І мід з дуплавого сочить ся пня.

Утіха не щеза ніколи звідсі,
 На щоках радість сяє, на лиці;
 Безсмертний кожний тут на своїм місці,
 Вдоволені й здорові тут усі.

У чистоті росте дитя прекрасне,
 Аж сильним мужем, аж вітцем стає;
 Нам дивно, нам усе ще щось неясне,
 Чи се боги, чи люди є?

І Аполлѳн так ріс між пастухами,
 Найкращий з них був мов йому рівня;
 Де лиш природа має власть над нами,
 Там всі сьвіти братають ся що дня. *(Сідає побіч неї)*

Оттак мені притрапилось з тобою,
 Минувше щезло геть! Йому не потурай!
 О, почувай себе Зевеса ти дочкою,
 Тобі воскресне предковічний рай.

Хай не тіснять тебе замкові стіни!
 Ще в вічно-юній красоті
 В сусідстві Спарти є нам для відміни
 Аркадії луги й поля сьвяті.

Ти вирвалась на сей простір блажений,
 До радощів сей шлях тебе веде.

Хай з трону зробить ся намет зелений!
Нас вольне аркадійське щасте жде.

(Сцена перемінюється зовсім. Ряд скал, до них припирають позамикані альпани. Тінистий гай припирає аж до найвищих у півокруг стрімких скал. Фавста і Гелени не видно. Хор лежить довкола дримаючи).

Ф ор кі я да.

Як довго ті дівчата сплять, не знаю вже.
Чи в сні їм снилось, що очима ясно я
Й виразно бачила, також не здумаю.
Тож збуджу їх. Здивується ся молодіж ся
І ви бородачі, що сидите онтам²⁹⁾
Ждучи гладкої розвязки отсих чудес.
Вставайте, гей! Стрясайте кучері свої!
Геть сон з очий! Не глипайте, а слухайте!

Х о р.

Говори! Повідж, повідж нам, що за чудо сталося тут!
Ми найліпше слухать раді, чому віри нять не можем;
Бо нам нудно, бо нам вкучно на ті скали все глядять.

Ф ор кі я да.

Ледви очі ви протерли, діти, а вже нудно вам?
Слухайте-ж! В отсих яскинях, тих печерах, тих наметах
Захист ізнайшли й притулок, як закохана пара,
Наша пані й пан наш.

Х о р.

Як то? Тут?

Ф ор кі я да.

Відд'ялені від сьвіта

Лиш мене одну до пбслуг допустили мовчазніх.
В чести я при них стояла, як повірницям годить ся,
За чимсь иньшим я гляділа, оберталась сям і там,
Корінців шукала, моху, трав сцілющих, пожиточних,
І лишила їх самих.

Х о р.

Ти плетеш, мов у нутрі там є сьвіти цілі, просторі,
Ліс, луги, озера, ріки! Що за казку ти торочиш?

²⁹⁾ Сі слова обернені до публіки в партері.

Ф о р к і я д а.

Так і є воно, незнайки! Там незглублена глибинь
 Залі, залі і подвіря!... Там в задумі я блукала.
 Та нараз у тих яскинях що за сьміх почав лунать?
 Зирк я! аж тут хлопчик скочив з лона мами до вітця,
 А від батька знов до мами; пестощі, солодкі речі,
 І пусті любовні жарти, втішні оклики і сьміх
 Раз-по-разу в слух мій бють.
 Голий геній безкрилатий, ніби Фавник, та без зьвірства
 Скаче на твердую землю; та земля немов опуку
 Підбива його у гору, а за другим, третім скоком
 Він до стелі досяга.
 Лячно кличе мати: „Можеш кілька хоч собі скакати,
 Та літати стережи ся; вільний лет тобі не даний.“
 Також батько вірно просить: „У землі живая сила,
 Що тебе підносить в гору; пальцем лиш землі діткни,
 Зараз сили набереш ся, як той син землі Антей.“
 І він вискочив на купу скал отсих, а із крайочка
 Знов на другу, далі, далі, мов підбивана опука.
 Та нараз в щілині диких звалищ камяних він щез,
 І здавало ся, пропав нам. Мати плаче, батько тїшить,
 Я стою в страсі без мови. Враз яка-ж то знов поява!
 Чи там скарб лежав укритий? У квітчастому усраню
 Він явивсь на ново нам.
 Кутасі звисають з рамен, треплють ся стяжки на груди,
 В руці ліра золотая — нестеменний Феб малий!
 Так на шпиль виходить втішно, на сам край; дались ми диву,
 А з утіхи батько й мати кинулись собі в обійми.
 Над чолом його що сяє? Що горить, сказати трудно:
 Золотий вінок, чи сяйво премогутніх сил духових?
 Він порушивсь іраціозно, хлопцем вже віщує майстра
 Всякої краси в будущім, що йому в суставах грають
 Вічні мелодийні тони. Ось почувте й самі ви
 І побачите й самі ви се нечуванеє чудо.

Х о р.

Чудом зовеш ти се
 О доню Крети?
 Чи ж ти не слухала ніколи
 Поетичних, навчаючих слів?

Чи не чувала ти йонських,
 Чи не чувала геленських
 Прапрадідних повістей
 Божеськи-геройського богацтва?

Все, що-но діє ся
 В нинішніх днях,
 Се тільки відгомін сумній
 Многославних предківських подій.
 То й не рівня твоя повість
 Тому, що вигадка люба
 Більш імовірна від правди
 Висьпівує про сина Маї.³⁰⁾

Його, прегарне, кремезне дитя,
 Як лиш прийшло на сьвіт,
 Няньок юрба, в долоні плещуци,
 В чистенькі, пухові пелюшки завива,
 Обкручує повивачем коштовним
 У нерозумнім міркуваню.
 Та зграбний і міцний хитрунчик
 Видобува підступно звинні
 І елястичні рученята,
 Лишає гарно на своїому місці
 Свою шкарлющу пурпурову,
 Що цупко так його стискала. ..
 І мов метелик той готовий
 Із неподвижної почварки
 Розвивши крила живо виліта
 І сьміло та свавільно знай буяє
 У соняшнім повітрі, —

Так і він, найзвиннійший,
 Щоб злодіям і штукарям

³⁰⁾ Син Маї — Гермес, що в грецькій мітології був не тільки післанцем богів, провідником померших душ до Гадеса, але також богом купців, промисловців і злодіїв. Дальше оповідане про того діла зараз по вродженю основане на Люціянових розмовах богів, див. особливо діяльог VII.

І всім тим, що корісті шукають,
 Вічно був опікунчим патроном.
 Зараз се виявляє
 Найзручнійшими штуками.
 Швидко володарю моря вкрав
 Трізуб, Аресу навіть меч
 Хитро в піхви, лук і стрілу
 Фебу, а Гефесту кліщі;
 Навіть Зевсу батькови грім
 Взяв би, коб не лякав огонь.
 Ероса зараз поборов
 Ногу підставивши у моцюванні,
 Навіть Кипріді, як його пестида,
 Пояс із лона здер.

(Із яскині чути приемну, чисто мелодийну гру на струннім інструменті. Всі напружують увагу і швидко, бачить ся, вони глибоко зворушені. Відси аж до зазначеної павзи гра йде при повноголосій музиці).

Ф о р к і я д а.

Слухайте! Чудові згуки!
 Хай казки не вяжуть вас!
 Ваших ббжищ давні штуки
 Гетьте їх! Минув їх час.

Розуміть вас хто ще квапить?
 Нас мета манить нова.
 Бо лиш те до серця трапить,
 Що із серця виплива.
(Віддалюєть ся поміж скали).

Х о р.

Як тебе, страшило хиже,
 Згук сей любий так потяг,
 То в нас тає серце сьвіже,
 Сльози роскоші в очах.

Сонця сьвітло хай загасне,
 Як в душі нам сьвітло лєсь:
 Бо нам те дасть серце власне,
 Чого сьвіт не дасть увесь.

(Гелена, Фавст, Евфоріон у описанім висте костюмі).

Евфоріон.³¹⁾

Пісню чуючи дитячу
Свій згадайте юний час;
Бачучи, як в такт я скачу,
Швидше скаче серце в вас.

Гелена.

Щоб дати людське щасте людям,
Їх любов парує двоє,
Та для божеської втіхи
Творить з них чудове „трое“.

Фавст.

Все тут стрійно, гармонійно:
Ти моя, а я є твій;
Всі ми злучені постійно,
Коб лиш довго в злучі тій!

Хор.

Ох, та певно-ж батько й мати
З сего хлопця много втіх
Довго будуть зазнавати.
Ми щасливі щастем їх.

Евфоріон.

Дайте скакати,
Дайте гулять ся!
Ген там в повітрі
Вольне піднять ся
Рве мене туга,
Кортить мене!

Фавст.

Звільна, о звільна!
Не забувай ся.
Впадку, припадку
Остерігай ся,
Бо син наш любий
В гріб нас вжене.

³¹⁾ Грецькі перекази знають Евфоріона, крилатого сина Гелени і Ахіля, котрого вбив Зевес своїм громом за те, що не хотів любити його. Гете змінив грецьку легенду, показавши в Евфоріоні вдачу і долю Байрона.

Евфоріон.

Ні, не стерплю тут
Довше принуки;
Пустіте кучері,
Пустіте руки,
Пустіте шати!
В гору зібюсь!

Гелена.

О, не забудь же,
Чий ти, мій синку!
Як нас турбуєш,
Коли руйнуєш
Гарно здобутий
Любий союз!

Хор.

Гнеть він порветь ся, —
Того боюсь.

Гелена і Фавст.

Хоч ради нас ти
Вгамуй оттії
Пориви страсти
Надто палкії!
Тихо забав ся
Тут на долині.

Евфоріон.

Лиш ради вас я
Спиню ся нині.

(Вючи ся поміж хором і тягнучи його до танцю).

Злегка поводжу я
Ті красітки в округ.
Чи ся мелюдия
Вам до вподоби й рух?

Гелена.

Так, се найкраща річ;
Води їх день і ніч
В танці крутім!

Ф а в с т.

Краще-б ти дав спокій!
Я біганині тій
Не рад зовсім.

(Евфоріон і хор танцюють і співають, виводячи крутого танка).

Х о р.

Коли так рамена
Любо порушиш,
Блискучі кучері
В скоці потрусив,
Ногн землі немов
Не доторкають ся, —
Всі твої сугави
Дрібно ввихають ся,
То вже ти, хлопчику,
Чари вчинив,
Всі наші серденька
Ти полонив. *(Павза).*

Е в ф о р і о н.

Як вас багато,
Серночки жваві!
Нумо втішать ся
В новій забаві!
Ви звірина є,
А я стрілець.

Х о р.

Хочеш зловить нас,
Не бігай много,
Бо-ж нам усім лиш
Хочеть ся того:
В твоїх обіймах
Буть наконєць.

Е в ф о р і о н.

Далі гаями!
Яром, пляями!
Легко здобуде
Я забракую,
Силою взяте —
Те я смакую.

Гелена і Фавст.

Що за дикість, що за штурми!
Хвильки відпочить не хоче!
Чути роги, чути сурми,
По лісах луна гогоче —
Що за галас! що за крик!

Хор.

(Вбігає одна дівчина за другою).
У швидкім бігу мінув нас,
Висьміяв і відіпхнув нас,
Лиш найшвидшу, найдикійшу
Гонячи в гущаві зник.

Евфоріон

(несучи в обіймах молоду дівчину).

Ось несу малу моторну!
Тут на-силу роскіш дай:
Отсе втіха, отсе рай!
Хоч боронити ся — пригорну,
Хоч трепити ся — поцілую,
Силу й волю в собі чую.

Дівчина.

Ой пусти! В тім ніжнім тілі
Сьмілий, сильний дух сидить;
Рівна твоїй наша воля,
Не зломаєш її в мить.
Не гадай, що так ти бравий,
Що пощади я молю!
Ось держи, я для забави
Тебе, дурню, обпалю.

(Вона вибухає полум'ям і уносить ся в гору).

Линь в ефір за мною ясний,
Поспішай у гріб безчасний,
Ціль пропащую лови!

Евфоріон

(отрясаючи ся з останнього полум'я).

Скали тут скрізь грізні,
Ліс і хащі йнора!
Тісно тут щось мені,
Кров молодая гра.

Вітри в верху шумлять,
 Хвилі в низу гримлять:
 Здалека чую грім, —
 Хочеть ся быть при нім.

(Скаче горі скалами чим раз висше).

Гелсна, Фавст, Хор.
 Деж ти скачеш як козиця?
 Страшно глянуть! Стережи ся!

Евфоріон.

Чим раз висше мушу пнятись,
 Чим раз ширше роздивлятись.
 Знаю тепер, де я!
 Пельопса се земля,
 А в її центрі я —
 Морю й землі рідня.

Хор.

Як тобі гори й гай
 Тут не до ладу,
 По збочах ну-ж зривай
 Кисть винограду!
 Яблока золоті,
 Фіги в долині!...
 Любій країні тій
 Любим будь нині.

Евфоріон.

Снять ся вам мирні дні?
 Спіть, кому добре в сні!
 Нині до бою час,
 Жде там побіда нас.

Хор.

Хто з супокою
 Рветь ся до бою,
 Той молодії
 Хай похоронить надії.

Евфоріон.

Ви, кого сплотив сей край,
 В бій, на погрози не дбай!
 Вмійте свій ум насталить,
 Кров свою щедро пролить.

Хай не вгасас вам
Запад сьвятий,
Хай помага борцям
В слід ваш іти!

Хор.

Гляньте, як піднявсь високо,
А не змэншав ні на цаль!
Тріумфально сяє око,
Весь блищить, мов спіж і сталь.

Евфоріон.

Жадних валів, жадних мурів,
Сам собою кожний будь;
Твердь найтвердша серед бурі,
Се зелізна мужня грудь.
Хочете не в ярмах жити,
Гей же в поле в блиску зброй!
Кожда жінка — амазонка,
Кожний хлопчик будь герой.

Хор.

Сьвята поезиє,
Аж в небо блиск твій бе.
Сяй же як зірка нам
Висше, все висше там!
Ох, і звени з вершин
В низ аж до сих долин,
Аж в серце нам!

Евфоріон.

Ні, не прийшов я як дитина,
У зброї сьміло йде юнак;
З ним вольна, сильная дружина,
І дух поклав на них свій знак.
Гей, тут!

Крізь труд
До слави стелить ся нам шлях.

Гелена і Фавст.

В ранці віку молодого,
Ледво вздрівши блиски зір,
Рвеш ся ти з вершка стрімкого
В повний болю й бур простір.

Чи ж тобі
Ми чужі?
Сном є любий наш союз?

Евфоріон.

Чи чуєте той грім на морі,
І по долинах гук пішов?
Там військо з військом в лютім спорі,
Там труд і рани, біль і кров.
Ну, а в бою

Головою

Наложить — звичайна річ.

Гелена, Фавст, Хор.

Страх! І що се тобі сниться?
Смерть звичайна річ тобі?

Евфоріон.

Маю-ж здалека дивиться?
Злину й згину в боротьбі.

Попередні.

Безум! Біду тяжкую
Чути вже, чуть!

Евфоріон.

Ні! Ось я чую, чую,
Крила ростуть!
Там! Мушу в битви вар!
Мушу на море!

(Кидаєть ся в повітре; одіж уносить його хвилину, його голова палає світлом, світляна смуга тягнеть ся за ним).

Хор.

Ікар! Ікар!³²⁾

Горе нам, горе!

(Гарний юнак паде при ногах родичів; постать помершого видаєть ся знайомою, але тіло щезає зараз, авреоля мов комета піднімаєть ся до неба. одіж, плащ і ліра лишають ся на землі).

Гелена і Фавст.

З радощів ось полинь

Горя страшного.

³²⁾ Ікар, син Дедаля, летячи разом з батьком із неволі, полетів не вважаючи на батькові упізнання занадто високо, сонце ровтопило віск, яким були приліплені його крила, він упав у море і втонув.

Евфоріон (голос із глибини).

Мамо! В тій тьмі не кинь .

Мене самого! (Павза).

Хор (жалібний спів).

Ти не сам! Де лиш полинеш,³³⁾

Все знайомі ми з тобою;

Денне сьвітло як покинеш,

Всі серця візьмеш з собою.

Ні, не плакати нам по тобі,

Завидіти твоїх днів:

В ясній бо чи темній дббі

Гарний був твій дух, твій спів.

Ах, для щастя ти вродив ся,

Славних предків сильний плід,

Але вчасно заблудив ся,

Змарнував свій юний цвіт.

Все ти мав: і зір пророцький,

Серце чуле, слів огонь,

І любовний жар жіноцький,

Дар незрівнаних пісень.

³³⁾ Отсей жалібний спів присвячений пам'яті Байрона. По батькові і по матері він був сином старого шляхетського роду; наслідком нещасливих семейних відносин прожив свою молодість серед поривів дикої пристрасти, провокуючи кождим своїм учинком против себе опінію загалу. В кінці він покинув Англію, поселив ся в Італії, розвівши ся 1816 р. зі своєю молодою жінкою. В Генуї він переняв ся думкою віддати свої сили і материяльні засоби справі увільнення Греції, прибув 1823 р. до Кефальонії, а по чотирьох місяцях подав ся до Мессольонії, де своїм коштом узброїв 500 Суліотів. Його уділ у грецькому повстаню зробив у Європі велике вражінє і Греки витали його як свого спасителя. Але швидко відносини попсували ся; навербовані Байроном Суліоти робили йому багато клопоту і він мусїв розпустити їх. Великі труди і прикрости підірвали Байронове здоров'є і 19 цвітня 1824 р. він умер від пронасиці. По його смерті справа Греків дуже погіршилася; Турки страшно мстилися на них і вирізували людність до ноги; по двох роках геройської оборони остання впала кріпость Мессольонії. Та про те зусилля не були зовсім страчені, бо вже 1829 р. льондонською конференцією була покладена перша підвалина самостійної грецької держави.

Та заплутавсь ти без тямн
 У фатальну сїть цілком,
 Бутно потоптав ногами
 Ти обичай і закон.
 Врешті думи величаві
 Скарб збільшили сил сьвятих:
 Ти віддавсь високій справі,
 Але ціли не достиг.

Хтож достиг? Дарма питати!
 Темний долі є присуд,
 Коли в днях страшної втрати
 В крові весь німіє люд.
 Не схиляйте-ж в тувї лица,
 Сьвіжі відновить пісні!
 Знову зродить їх земляця
 Так як цьвіти на весні.
(Цїлковита павза. Музыка тихне).

Гелена *(до Фавста).*

Старі слова, на жаль, збувають ся на мні:
 З красою щастє тривко в парі не живе.
 Розірваний любови і житя союз;
 Обох оплакуючи в болю розстаюсь
 З тобою. Любий, ще раз обійми мене!
 Персефонее, сина й матір ось прийми!
(Обіймає Фавста; тїло її щезає, одїж і серпанок лишають ся йому в руках).

Форкіяда *(до Фавста).*

Не выпускай сих шат! Се памятка
 Єдина. О, держи її! Вже тягнуть
 Демьони за краї, в підземний сьвіт
 Пірвати хочуть. Не пускай її!
 Се, правда, не богиня, що ти втратив,
 Та божеська в ній сила. Скористай
 З цїнного дару, піднеси ся в гору!
 Вона знесе тебе понад все підле
 В ефір, аж доки видержати зможеш.
 Побачимось геть-геть, далеко відсє.
(Геленині шати розпливають ся хмарами, окружають Фавста, підносять його в гору і відпливають разом з ним. Форкіяда

підіймає з землі Евфоріонову одягу, плащ і ліру, виходить на просценіум, піднімає ті останки в гору і мовить:)

І ще ось знахідка, тай красна!
 Що правда, іскорка загасла,
 Та сьвіт за сим не довго рюма.
 Ось я поетів запоможу,
 Розбуджу зависть в них ворожу;
 Хоч талантів їм дати не можу,
 Та хоч позичу їм костюма.
 (*Сідає в просценіумі під колюмною*).

Панталіс.

Дівчата, живо! Ось позбулись чарів ми,
 Важкого мусу відьми тессалійської³⁴⁾
 І брязкоту тих тонів переплутаних,
 Що слух глушать, ще гірше баламутять ум.
 Спішім у Ад! Пішла поважним ходом вже
 Туди цариця! Ми як слуги вірнії
 Безпосередно по слідам її спішім.
 Знайдем її при троні Недосліджених.

Хор.

Царицям певно всюди добре,
 Навіть у Аді старшують вони,
 Гордо в компанії рівних собі
 Із Персефоною щирі товаришки.
 Але ми на тих безмежних
 Асфодельових лугах³⁵⁾
 Лиш хиба стрункі тополі
 Та безплідні верби маєм
 За товаришки! Яка-ж нам
 Там приемність пискотіти
 Мов ті лилки, шептати
 Сумно, важко, наче мари?

Провідниця хору.

Хто не здобув імя і благородної
 Не має волі, той є елементів часть.

³⁴⁾ Тессалія в старій Греції мала славу, що там багато відьом та відьмаків. Тессалійською відьмою хор називає Форкіяду.

³⁵⁾ Асфодельос — підземна ріка.

Ідїть! А я цариці в слїд. Окрім заслуг
І вірність запевня нам особистий бит.³⁶⁾ (*Відходить*).

Всі.

Денному сьвітлу віддані ми назад,
Не особи, се так,
Знаємо, чуємо се;
Але до Ада не вернем ніколи.
Вічно живая природа
Вповні бере в свою власть
Нас, а ми її.

Часть хор у.

Ми в гильок отих стосотних шумі, шелесті, тремтїню
Надим, шеңчем, вабим стиха з корінців живі потоки
До вершечків; то листками, то квітками заквітчаєм
Ми розвіяні косиці, вільно в вітрі щоб росли.
А як плід доспів, то живо люд збігаєть ся й худоба,
Сї хапають, ті кусають, пнуть ся, тиснуть ся докола
І немов богам найпершим кланяють ся нам усі.

Друга часть.

Ми до стїн отсих скалистых, ясних, рівних мов сьвічадо,
Тулимось мов легкі хвилі ласкаючись, повзучи;
Кожний згук підслухать раді, птахів сьпів, гранє осоки,
Чи могутній голос Пана; відповідь готова всім.
Шептам шептом одвічаєм, а гримить, то наші громи
Гуркотять і двічі й тричі, десять раз йому у слїд.

Третя часть.

Сестри, ми до руху скорі геть побіжимо з потоком,
Бо манять нас там далеко ті чудові синї гори;

³⁶⁾ Гете висловив тут своє „вірую“: тільки невпинна праця піднята з благородними намірами, а надто вірність і постійність запевняє нам імя і безсмертність. У кого нема тих заслуг, той по смерті вертає назад на лоно природи, робить ся частиною її елементів. Се показує він символічно на хорі, котрий по відході Панталіє тратить людську особистість і переміняєть ся в елементарі божества — одна часть у Дріяд (Німфи дерев), друга в Ореад (Німфи гір і скал), третя в Наяд (Німфи рік), а четверта в незвісні Грекам божества винограду. Малюнком виобрая і пїятки кінчять ся драма, немов символічним показом на ті оргії, в яких утонула сила старинного сьвіта.

Щораз низше, щораз глибоше вужем вючись орошаєм
Тут луги, там пасовиска, там городи при домах.
Он стрімкії кипариси значуть біг наш по долині,
Береги й блискучі води йдуть аж гень під неба край.

Четверта часть.

Ви спішіть, куди вам любо, ми обтулим, шумом вкриєм
Горб зелений, де на тиках пишно веть ся виноград;
Там що днини, що хвилини бачимо завзяту працю,
Щиру пильність і непевні ті користі винаря.
То копає, то сапає, поле, підтинає, вяже,
Молить всіх богів, найперше-ж бога сонця він блага.
Бах, бабій, не дуже дбає про слуг своїх найвірнійших,
В тіни спить, дріма в печерах, граєсь з Фавном молодим.
Що для мрій тих полупяних йому треба, все те має
У боклагах, міхах, збанах переховане, що з права
Й з ліва в погребях холодних з віку-правіку стоять.
Та коли боги ласкаві, Геліос перед усіми
Холодом, теплом, росою, соком ягоди налив, —
Де винар трудив ся тихий, там нараз все оживає,
Чути шум при кожній грядці, кожда тичка шелестить.
Кіш скрипить, стукочуть ведра, повні ноші аж тріщать,
Всі йдуть до великих кадей, де толочать босяки.
Підтупцем ногами дусять чистий плід ягід сочистих;
Бризька, пінить ся, мішаєсь виноградна темна кров.
В тім до вуха долітає гук литаврів і цимбалів,
Знак дає, що Дионіzos із містерій розповивсь,
З козлоногими надходить, козлоніжок в танці водить,
А при тім гука безумно каплоухий зьвір Сілен.
Галас! Ратиці толочать всяку скромність і звичайність,
В п'янім одурі всі змисли, глушить уха дикий рев!
П'яні мацають, де чарка, повні черева й чуприни;
Сей та той ще щось тямусь, та збільша лиш веремію;
Щоб зібрать новий моц, швидко спорожняють старий міх.

*(Заслона спадає. Форкілда на просценіумі випростовуєть ся ко-
льосально, сходить із котурнів, відкидає маску і заслону і виступає
в виді Мефистофеля, щоб, коли-б того було треба, пояснити
штуку епільгом).*

~~Бібліотека
Музей І. Франка
№ 1886~~

Музей І. Франка
 Кор. № 2682
 Виб. № 159
 Група КМ